

Annona Nova

2009

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2010

Köszönjük a tanulmányokat lektoráló oktatók és kutatók lelkiismeretes munkáját.

A kötet megjelenését támogatta:

PTE EHÖK

Pécsi Bölcsész

ISSN: 2061-4926

Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Felelős szerkesztők: Vörös Dóra, Major Zoltán, Vörös Zoltán

Borítóterv: Vörös Dóra, Glied Viktor

Borítófotó: Bakos Brigitta

© A szerzők, 2009

© A szerkesztők, 2009

Minden jog fenntartva.

Tartalom

<i>Bagi Zsolt</i> Előszó	7
Theoria – Megismerés és tudás	
<i>Forgács Gábor</i> Konvenció és anti-konvencionalizmus: Davidson értelmezés-elmélete	11
<i>Szendrő Júlia Eszter</i> A szükségszerűség fogalma Wittgensteinnél	35
<i>Rohácsi Dávid</i> A különböző társadalmak közötti morális ellentétek anti-realista -konstruktivista magyarázata	51
Praxis – Társadalom és művészet	
<i>Erdős Zoltán</i> Kapitalizmus és etika a modernitás kultúrájában	73
<i>Galambos Attila</i> A globalizáció okozta problémák iránti érzékenyítés fogalmának pedagógiai vizsgálata	85
<i>Gyöngyösi Katalin</i> Többnyelvűség ma, holnap. Svájci nyelvpolitika a XXI. század fordulóján	121
<i>Horváth Norbert</i> A Csernobil jelenség 23 évvel a katasztrófa után	157
<i>Szigeti Eszter</i> „Bela Lugosi’s Dead”	173
Hermeneia – Értelmezés és megértés	
<i>Makk Krisztina</i> A művészet léte vagy a lét művészete? – Heidegger művészetfelfogása	193

Major Zoltán	
A „blaxploitation” film: afroamerikai identitás filmen az 1970-es években, a műfaj társadalmi-filmtörténeti előzményei és hatása	215
Mateisz Martin	
Temetővirágok avagy a zombifilm története és társadalomkritikai kontextusai	249
Garami András	
Mitikus idő és mitikus szövegek fantasy regényekben	281
Somfai Katalin	
A Szkhárosi Horvát András műveiben megjelenő szentkultusról	297
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjainak OTDK-n és KTDK-n elért helyezései, különdíjai	313

Többynyelvűség ma, holnap

Svájci nyelvpolitika a XXI. század fordulóján

KÉSZÍTETTE: GYÖNGYÖSI KATALIN

BEVEZETÉS

Svájcot mint különböző nyelvű közösségek békés együttélését mintaszerű demokratikus berendezkedésben megvalósító országot bemutató írások jelentős számban állnak azok rendelkezésére, akik Svájc nyelvi kérdései felől a vonatkozó szakirodalomból kívánnak tájékozódni. Ugyanakkor egyes közelmúltbeli történések, illetve a jelenben is zajló folyamatok a svájci társadalomban a jövőben új irányokban befolyásolhatják az e mögött a – mára valamelyest tipizált – kép mögött álló valóságot. Ilyen történésekkel és folyamatokkal foglalkozom tanulmányomban.

A Svájc aktuális nyelvi helyzetére hatást gyakoroló tényezők közül a közösségi és egyéni nyelvhasználatot alakítani szándékozó, tudatos, tervezett cselekvéseket, beavatkozásokat veszem számba, azaz a kérdést nyelvpolitikai szempontból közelítem meg. Svájc jelenlegi nyelvi/szociolingvisztikai adottságainak vázlatos áttekintésére támaszkodva bemutatok két, még napjainkban¹ sem lezárult esemény-láncolatot, a 2008-ban életbe lépett nyelvtörvény és a 2009-ben aktuálissá váló oktatási reform létrejöttét. Az említett két terület kapcsán vizsgálom a „többynyelvűség” különböző lehetséges felfogásait, és a jelenlegi svájci helyzet, illetve történések-folyamatok esetleges, a svájci határokon túlmutató tanulságait. Abból a feltevésből indulok ki, hogy a svájci társadalmat most foglalkoztató kérdések más, többynyelvű-többkultúrájú társadalomban is felmerülhetnek, s ennyiben tanulságos lehet a kezelésük svájci mikéntjével megismerkedni.

Megközelítesemben kiemelt figyelmet szentelek a francia nyelvnek, melynek beszélői Svájc legnagyobb nyelvi kisebbségét alkotják. Többségében németajkú² országról lévén szó, a Svájccal kapcsolatos írások kisebb hányada foglalkozik a kisebbséget jelentő neolatin nyelvű közösségekkel; ezen írásokhoz igyekszem csatlakozni a magaméval.³

¹ 2009. március 7-én, a tanulmány lezárása idején.

² „Németajkún” értem a standard-irodalmi német nyelvet és a svájci németajkú dialektusokat beszélőket.

³ A bibliográfiában felhasznált forrásaim többségükben francia nyelvűek. Az esetleges részleghajló (a Svájcra mint egészről, illetve a többi nyelvi közösségről a franciaajkúak

A NYELVPOLITIKA HÁTTERE: SVÁJC NÉHÁNY, NYELVI SZEMPONTBÓL RELEVÁNS JELLEMZŐJE⁴

A legutóbbi svájc népszámlás adatai szerint Svájc állandó lakosságának közel kétharmada (63,7%-a) német, egyötöde (20,4%-a) francia, körülbelül egy hatoda (6,5%) olasz, és alig fél század része (0,5%) rétoromán nyelvű. A lakosság csaknem egy tizede (9%) valamilyen, a fentiekől eltérő nyelvet beszél⁵.

A Svájci Konföderáció⁶ 1996-ban módosított, 1999-ben érvénybe lépett alkotmányának nyelvekre vonatkozó cikkelyei értelmében a Konföderáció nemzeti nyelvei a német, a francia, az olasz és a rétoromán⁷. Ezek közül általánosságban hivatalos nyelv az első három, míg a rétoromán kifejezetten az állami hivatalok és a rétorománul beszélő állampolgárok közötti kommunikációban minősül – nyegyediként – hivatalos nyelvnek⁸.

A svájci alkotmány biztosítja a szabad nyelvhasználat (egyéni) jogát⁹, és kötelezi a Konföderációt és a kantonokat a különböző nyelveket beszélő közösségek közti érintkezés elősegítésére¹⁰. Speciálisan a kantonok kötelessége az Alkotmány értelmében a saját területükön „honos” nyelvi kisebbségek

szemszögéből elfogultan nyilatkozó) értelmezések kiszűrése és a franciaajkú megközelítések dominanciájának elkerülése érdekében a felhasznált hír-dokumentumokat federális szintű, többnyelvű forrásból gyűjtöttem (lásd a federális hírügynökség által publikált cikkeket). Az egyes hivatkozott jogszabályok a francián kívül más, hivatalos svájci nyelveken is elérhetőek. A tényszerű elemek szintézisén túlmutató elemzésben a hivatkozott forrásokon túl sem franciaajkú, sem más nyelvű szerzők értelmezéseire nem támaszkodtam.

⁴ Jelen írás keretei között, részben terjedelmi okokból, részben mert ez alkalommal nem kapcsolódnak szorosan választott témámhoz, nincs alkalmam több, szorosan témámhoz nem kapcsolódó, ám Svájc vonatkozásában egyébként fontos és érdekes kérdéssel foglalkozni – úgy mint például a rétoromán és beszélőinek története és jelenlegi helyzete Svájcban, a svájci német kapcsán az afölötti vita, hogy dialektusokról vagy nyelv(ek)ről beszélhetünk-e stb.

⁵ Forrás: 2000-es népszámlálási adatok, in: Lüdi, Werlen (2000). A népesség nyelvhasználati jellemzőiről lásd még a Függelégeket.

⁶ A magyarul nem hivatalos, de ismert, érthető és a neolatin hivatalos megnevezéseknek pontos fordítását adó „Svájci Konföderáció” megnevezést használok, tekintettel arra is, hogy a hivatalos magyar terminus, a „Svájci Államszövetség”, mely államokként hivatkozik Svájc kantonjaira, félrevezetően, pontatlanul írja le Svájc politikai szerkezetét. Kiegészítő megjegyzés: E megjelölés mellett a svájci politikai berendezkedésre a „federális” (és nem a „konföderális”) jelzőt fogom használni.

⁷ A Svájci Konföderáció Alkotmánya (a továbbiakban: Alkotmány), 4. §

⁸ Alkotmány, 70. §, 1. bekezdés

⁹ Alkotmány, 18. §

¹⁰ Alkotmány, 70. §, 3. bekezdés

tisztelete¹¹ és a „hagyományos nyelvi megoszlás” felügyelete. Kifejezetten a Konföderáció alkotmányos kötelezettsége a többnyelvű kantonok segítése többnyelvűségükből adódó sajátos feladataik megoldásában¹², illetve német-olasz-rétoromán nyelvű Graubünden/Grigioni/Grischun¹³ és az olasz nyelvű Ticino kanton támogatása „a rétoromán és az olasz megóvása” érdekében tett erőfeszítéseiben¹⁴.

A jelenlegi huszonhat svájci (egy olasz egynyelvű¹⁵, négy francia egynyelvű¹⁶, tizenhét német egynyelvű¹⁷, három francia-német kényelvű¹⁸ és egy német-olasz-rétoromán háromnyelvű¹⁹) kanton hivatalos nyelve vagy nyelvei – az ún. területi vagy territoriális elv értelmében – a hagyományosan az adott területen élő közösség(ek) nyelvének (nyelveinek) felel (felelnek) meg. A szabad nyelvhasználat biztosításának szintén alkotmányos kötelezettségével egyébként problematikus összeegyeztethető területi elv²⁰ a „hagyományos nyelvi megoszlás” rögzítésével biztosít egyfajta stabilitást, mellyel bizonyos konfliktusok megelőzhetőek, és eszközként szolgál a kisebbségi nyelvek – a francia, az olasz és a rétoromán – védelmére, amennyiben a betelepülőket asszimilációra kényszeríti az állandósított nyelvi határokon belül. Ugyanakkor, ennek mintegy árnyoldalaként, megnehezíti a különböző nyelvi régiók közti migrációt és érintkezést.

A területi elv szerinti, évszázados nyelvi tagozódás hozzájárul ahhoz, hogy Svájc hivatalos többnyelvűsége távolról sem implikálja általánosságban az egyes svájci polgárok többnyelvűségét. A különböző hivatalos nyelveket beszélő lakosság keveredése egyes területeken²¹ különösen magas, az ország – viszonylag kis – mérete és a ma rendelkezésre álló közlekedési

¹¹ Alkotmány, 70. §, 2. bekezdés

¹² Alkotmány, 70. §, 4. bekezdés

¹³ Az egyes kantonok neveit hivatalos nyelvükön adom meg. Többnyelvű kantonok esetében a megnevezést minden hivatalos nyelven feltüntettem. Olyan kantonok esetében, melyeknek magyar nyelven elterjedt megnevezése létezik (Bern, Bazel, Genf), ezt használom.

¹⁴ Alkotmány, 70. §, 5. bekezdés

¹⁵ Ticino kanton

¹⁶ Genf, Jura, Neuchâtel és Vaud kantonok

¹⁷ Aargau, Appenzell Innerrhoden, Appenzell Ausserrhoden, Bazel-Város (Basel-Stadt), Bazel-Vidék (Basel-Landschaft), Glarus, Luzern, Nidwalden, Obwalden, Sankt Gallen, Schaffhausen, Schwyz, Solothurn, Thurgau, Uri, Zoug és Zürich kantonok

¹⁸ Bern, Fribourg/Freiburg és Valais/Wallis kantonok

¹⁹ Graubünden/Grigioni/Grischun kanton

²⁰ Ld. erről pl.: Rossinelli (1992)

²¹ Ld. például a németajkú területen Bazel-Város kanton, a franciaajkú területen Genf kanton.

módok lehetővé teszik a személyes érintkezést egymástól távol eső területek lakói számára is, a XX. századtól elterjedő tömegkommunikációs eszközök révén pedig a virtuális kontaktus gyakorlatilag bárki számára elérhető. Ugyanakkor az egyes nyelveket beszélők érintkezésére adott lehetőségek mégsem eredményezik általánosságban a svájciak életében a hivatalos nyelvek közül többnek a rendszeres, mindennapos használatát. Tényszerű okokból elsősorban a kisebb nyelveket beszélők, illetve a többnyelvű kantonok, települések lakói és svájci hivatalos nyelvektől eltérő anyanyelvűek azok, akik számára szükséges, hogy a sajátjukon túl más – Svájcban hivatalos – nyelvet is ismerjenek, a saját lakóhelyüknél szélesebb kontextusban, illetve a mindennapi (főleg köz-)életben való boldogulásuk érdekében. Ami az egyéni többnyelvűséget a de facto szükségszerűségeken túl elvi síkon befolyásolni képes tényezőket illeti, kiemelendő a törvényi szabályozás, melyre feljebb is utaltam, s amire részletesebben vissza fogok térni a későbbiekben is. Az említett, nyelvhasználatra vonatkozó alkotmányos-törvényi háttér a lakosságra nézve az egyéni nyelvhasználatot nem korlátozza; kötelezettségei a nyelvhasználat vonatkozásában a kormányzat különböző szintjeit képviselő állami és kantonális hivataloknak-intézményeknek vannak. Országos ügyekben, a Konföderáció hivatalaiban az ügyintézés elvben minden hivatalos nyelven biztosított, az állampolgár számára a sajátján túl más hivatalos nyelv(ek) ismerete tehát itt nem elengedhetetlen. Az oktatás mint a szervezett, tömeges nyelvtanulás eszköze szintén lehetőséget biztosíthat hivatalos nyelv(ek) idegen nyelvként történő elsajátítására, erre nézve azonban a közelmúltig nem létezett állami szintű, explicit szabályozás – s ami született, nem feltétlenül mutat a több svájci hagyományos-hivatalos nyelvet beszélők számának a növekedése irányába. Erre a kérdésre is részletesebben vissza fogok térni a későbbiekben.

A kontextus megvilágításához szükséges még előjáróban emlékeztetni Svájc németajkú régiójának kettős nyelvhasználatára, diglossziás helyzetére²²: Bár a svájci alkotmányban megjelölt hivatalos nyelvek között a (standardként értelmezett) „német” szerepel, a németajkú területen ténylegesen beszélt nyelv nem ez, hanem a kantononként változó alemann dialektusok. Ezeknek a hivatalos írott formával nem rendelkező dialektusok valamelyikét sajátítják el anyanyelvükként a németajkú svájciak, míg később, az iskolában standard német nyelven tanulnak meg írni-olvasni. Az

²² A diglosszia jelenségének Svájc példáján keresztüli első, immár klasszikusnak tekinthető leírását lásd Charles Fergusonnál (Ferguson, 1959).

1970-80-as évektől a dialektusok – több hullámban – egyre nagyobb teret hódítottak a mindennapi érintkezésben a németajkú területeken, nem kis részben az újabb, előszóra épülő tömegkommunikációs eszközöknek (rádióknak, televízióknak) köszönhetően, s fokozatosan szorították ki az ezzel inkább a formális, hivatalos alkalmak, kommunikációs helyzetek nyelvvé váló a standard németet²³. A dialektus és a standard német nyelv kettős használata (diglosszia)²⁴ a németajkú svájciak között a társadalom mindenféle rétegében, az alacsonyan képzett, szociálisan kevésbé előnyös helyzetű szakmunkásoktól a magasan képzett üzletemberekig, értelmiségiekig egyaránt jellemző. Az ilyen fajta diglosszia svájci specifikumának tekinthető a dialektusok és a standard német egymást kiegészítő jelenléte: mindegyik sajátos funkciót tölt be, viszonyuk nem konfliktusos; kiegészítik, és nem kizárják egymást²⁵. Ennek a helyzetnek a hatását az országos szintű nyelvi szabályozásra a későbbiekben látni fogjuk.

A migráció kérdése további adalék Svájc jelenlegi helyzetének megértéséhez. Míg a XX. századot megelőzően Svájcot lakossága elvándorlása jellemezte (lásd például az európai seregekben való zsoldosság évszázados svájci hagyományát)²⁶, a tendencia fokozatosan megfordult a világháborúk rombolásától megkímélt svájci gazdaság fellendülésével. Az ország munkaerőigényét kielégítendő, jórészt nemzetközi egyezmények keretében nagy számú külföldi érkezett Svájcba, több hullámban; jellemzően a semmilyen, vagy csak alacsonyabb fokú szakképzettséget igénylő állások betöltésére. A bevándorlók, az Olaszországból érkezők kivételével, nem-nemzeti nyelveiket hozták magukkal, s az ezredvégre az 1950-es 1%-ról a lakosság 9%-ra ugrott a főnyelvként²⁷ valamely nem-nemzeti nyelven (a legutóbbi, 2000-es népszámlálási adatok szerint, a beszélők száma szerinti sorrendben, főképp szerb/horvátul²⁸, albánul, portugálul és a spanyolul) beszélők aránya²⁹.

²³ Wyler (1989)

²⁴ Lásd még a németajkú sváci diglosszia részletei kapcsán, magyar nyelven: Hoffmann (2006)

²⁵ De Pietro, Matthey (1997)

²⁶ Büchi (2001)

²⁷ A „főnyelv” kifejezéssel fordítom franciából a 2000-es népszámlálási kérdőívekben szereplő „langue principale” terminust. A kérdőív értelmezése szerint főnyelv az, amelyen a válaszadó „gondolkodik és amelyet a legjobban ismer”. Ld. Lüdi és Werlen (2005).

²⁸ A „szerb/horvát” megjelöléssel a népszámlálási adatokban szereplő megjelölést veszem át.

²⁹ Lüdi, Werlen (2005). A 2000-es népszámlálási adatok szerint Svájcban beszélt nem nemzeti nyelvekről lásd még a 2. Függelékét.

Ami a nyelveken túl a továbbiak szempontjából mindenképp releváns politikai körülményeket illeti, megemlítendő, hogy a svájci Államszövetség politikai szerkezetéből adódóan a döntéshozás a közügyek nagyobb részében erősen decentralizált, azaz a Konföderációt alkotó kantonok, illetve az ezeknél is alacsonyabb szintű, kisebb közigazgatási egységek: körzetek, önkormányzatok kezében van. A Konföderáció csak olyan kérdésekben dönt, melyek megoldására a kantonok külön-külön, egymagukban nem lennének képesek; amelyek mindegyikük együttműködését igénylik (ilyenek például az országos pénzügyek vagy a külpolitika). A kantonok hatáskörbe tartozó területek között szerepel nemcsak a kantonális közigazgatás, de a kultúra és az oktatás is, azaz három olyan szféra, melyeken keresztül a társadalmi nyelvhasználatra hatni lehet, s melyekről az alábbiakban is szó fog esni.

NYELVPOLITIKA, SVÁJCBAN

Nyelvpolitikán, főképp országok/államok esetében vizsgálódva, szokás főképp bizonyos, nyelvi ügyekben állami szinten megfogalmazott célokat, programokat, illetve azok megvalósítását érteni³⁰. Olyan országokban, ahol a politikai hatalom erősen centralizált (ilyen például Európában Franciaország), a hatékony érdekérvényesítésre, elképzelései megvalósítására csakugyan ennek a felsőbb szintű (állam)hatalomnak van leginkább – vagy akár egyedül – lehetősége, s ez általában egyéb partnerek bevonása nélkül történik. Ilyenkor értelemszerű az állami szintű állásfoglalások és intézkedések számbavételére koncentrálni. Olyan országokban azonban, ahol a központi hatalom gyengébb, a tervezésnek és döntéshozatalnak több szintje, több szereplője is lehet: ezen országok „nyelvpolitikáját” felső szintről megfogalmazott állásfoglalások, szabályok, utasítások (többé vagy kevésbé koherens) halmaza helyett olyan színtéreként tekintem célszerűbbnek elgondolni, ahol több résztvevő különféle nézetei kapnak helyet, lépnek kölcsönhatásba és járulnak hozzá – változó mértékben – a közös koncepciók, cselekvési tervek kialakításához és megvalósításához.

Svájc példaként hozható az említett, dinamikus-decentralizált modellre. Mint a továbbiakban is megfigyelhető lesz, a nyelvi kérdések országos szintű alakításában, befolyásolásában az ebben a tanulmányban tárgyalt területeken több érintett vesz részt: a nyelvtörvény esetében a parlament alsó- és felsőháza, azaz a politikai pártok és a kantonok képviselői, illetve

³⁰ A terminológiai és megközelítésmódszertani sokszínűségről általánosságban lásd: Labrie (1996) és Bochmann (1993), in: Derényi-Szépe (1999)

a kormány; az oktatás esetében az oktatásigazgatás szervezetei is – s mind-ezek mellett a Svájcban rendszeres, folyó ügyeket érintő, illetőleg polgári kezdeményezésre szervezett népszavazásokra bocsátott kérdéseket elfogadó vagy elutasító lakosság. A közép-európai országról mindemellett elmondható, hogy federális államszerkezetében a gyenge központi hatalomhoz társuló erős regionális (kantonális) autonómia teret enged az alsóbb szintről induló kezdeményezéseknek az országos ügyekben is. Az ország további jellegzetessége, hogy a közvetlen (illetve a központi hatalom elkerülhetetlen modern kori erősödésével fél-közvetlenné váló) demokrácia szintén évszázadok óta őrzött intézménye pedig nemcsak megengedi, de inspirálja a folyamatos, aktív társadalmi szerepvállalást. Az aktivitás a politikai intézményrendszeren kívüli formában is megmutatkozik a civil szervezetek tevékenységében. Tekintettel arra, hogy a különféle szabadidős, kulturális, sport-vagy jótékonyági csoportokban, szervezetekben való részvétel Svájcban – hagyományosan – elterjedt gyakorlat³¹, az itt bemutatandó folyamatok feltárását megelőzően azt a hipotézist fogalmaztam meg, hogy az ilyen, civil csoportosulások léte nyelvi ügyek vonatkozásában is valószínű. Amennyiben pedig csakugyan léteznek ilyen szervezetek, mindjárt felvetődik annak kérdése is, hogy játszanak-e valamilyen szerepet az országos szintű nyelvpolitikai szintéren, illetve, hogy az általuk képviselt nézetek mennyiben azonosak vagy különbözőek a fent említett más résztvevőkéitől. Mindezzel a jelen tanulmány egy szakaszában külön fogok foglalkozni.

Az alábbiakban, az új svájci nyelvtörvény, majd a nyelvoktatás reformjának történetével, illetve a civil szférának a nyelvi ügyek alakításában való részvételével foglalkozva igyekszem minél tényszerűbben, értelmező kommentárok nélkül eljárni, csupán a gyűjtött dokumentumokra és a civil szervezetek esetében ezeken túl a megkérdezett személyek közléseire támaszkodva.

KÉT FEJEZET A SVÁJCI NYELVPOLITIKA ELMÚLT MÁSFÉL ÉVTIZEDÉBŐL (1992-2009)

A jog mint a nyelvpolitika eszköze: a svájci nyelvtörvény

1985-ben Martin Bundi, Graubündeni/Grigioni/Grischun kanton képviselője indítvánnyal fordult a svájci Parlamenthez: kérte, hogy a Konföderáció

³¹ Lásd erről: Im Hof, Bernard (1983); Windisch (1998). Saját svájci tapasztalataim szintén megerősítik ezt.

tegyen lépéseket az 1938-ban ugyan nemzeti nyelvként alkotmányosan elismert, de az ezt követő fél évszázad statisztikai szerint egyre kevesebbek által beszélt, sokak szerint máris veszélyeztetett rétoromán nyelv védelmére, helyzete javítására. Az indítvány olyan feladatot szánt a Konföderációnak, ami hagyományosan csupán a kantonok kompetenciája volt Svájcban, azaz adott földrajzi területen nyelvi kérdések kezelését. A javaslat kedvező fogadtatásra talált; hatására néhány év alatt – 1989-re – a Federális Belügyi Főosztályon (ez nagyjából a magyar belügyminisztérium megfelelője) jelentés készült, nem csupán a rétoromán helyzetét megvilágítandó, hanem általánosabban a svájci négy nyelvűség jelenéről és perspektíváiról, helyzet-elemzéssel és ajánlásokkal³². A Bundi-indítvány, illetve az ennek nyomán készülő tanulmány tekinthető a nyelvi kérdésekre vonatkozó federális, azaz országos szintű szabályozás gondolata első széles, hivatalos közéleti felvetésének Svájcban a XX. század vége felé.

Néhány évvel később, az 1990-es évtized elején³³ Svájcban népszavazásra került sor az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozást előkészítő tárgyalások megkezdéséről. Az eredmény „nem” volt; a romand (franciaajkú) kantonok támogatták, de a két Bazel-félkanton (Bazel-Város és Bazel-Vidék) kivételével a németajkú (németajkú) többség és az egyetlen olasz nyelvű kanton, Ticino elutasította a kezdeményezést. A nyelvi régiók szerinti megosztottságnak, melyről a választási eredmények tanúsítottak, a médiában és a közvéleményben – főképp romand oldalról – megjelentek a svájci nemzeti egység válságaként való értelmezései. A helyzetet az ország politikai vezetése is aggasztónak ítélte, és bizottság létrehozásáról határozott, ezúttal annak vizsgálatára, hogy mi állhat a különböző nyelvi közösségek közti kölcsönös megértés útjában, illetőleg milyen módon lehetne ezt a megértést előmozdítani. A felkért bizottság mindössze egy év alatt, 1993-ra készült el jelentésével, az ebben szereplő konkrét javaslatok megvalósítása azonban jórészt elmaradt. Ugyanakkor a svájci nemzeti egység, identitás és a nyelvi különbségek viszonya nem került le a napirendről, és a kérdés hamarosan megjelent az elkövetkező évek jogalkotásában.

Nyelvekre vonatkozó kitételeket már az 1990-es éveket megelőzően is tartalmazott néhány federális törvény, de mindig csak adott területekre vonatkozóan megszabva a Konföderáció kompetenciáit. Ilyen volt a nyelvi

³² Le Quadrilinguisme en Suisse – Présent et Futur: Analyse, Propositions et Recommandations d'un Groupe de Travail du DFI, Federális Belügyi Főosztály, Bern, 1989; idézi Grin (1989).

³³ 1992. december 6-án.

közösségek arányos reprezentációjának elve a szövetségi hivatalokban, közigazgatásban és bíróságokon, vagy a hivatalos szövetségi dokumentumok több nyelvre fordításának, több nyelven való kiadásának kötelezettsége. A nyelvi kérdések jogi szabályozásában az addigiakhoz képest újítást jelentett, amikor 1996-ban, egy alkotmány-módosításról szóló szavazás alkalmával a szavazók jóváhagyták a Konföderáció kompetenciáinak kiterjesztését, illetve megerősítését nyelvi kérdésekben. A módosított Alkotmány nemcsak rögzítette a szabad nyelvhasználat addig íratlan elvét, de explicit módon a Konföderáció feladatává tette, hogy támogassa a nyelvi közösségek közti megértést és érintkezést³⁴, „segítse a többnyelvű kantonokat különleges/speciális feladataik megvalósításában”³⁵, és közülük kettőt, Graubünden/Grischun/Grigioni és Ticino kantonokat a rétoromán és az olasz nyelvek védelmében és helyzetük előre mozdításában³⁶. Az alkotmány-módosítás egészében a kantonok hatáskörében hagyta saját hivatalos nyelvük (vagy nyelveik) megválasztását, azzal az alkotmányos kötelezettséggel, hogy megőrizzék a „különböző nyelvi közösségek közötti összhang/harmóniát”, felügyeljenek a nyelvek hagyományos területi megoszlására, és legyenek tekintettel a területükön honos kisebbségekre³⁷.

A Konföderációra háruló új feladatok megvalósításához való konkrét eszközökről nem szólt az alkotmány-módosítás: az elvek gyakorlatban való érvényesítésére egy későbbiekben kidolgozandó, *általános* – federális – *nyelvtörvény* volt hivatott.

Az új, átfogó nyelvtörvényt – pontos megnevezése szerint: a „nemzeti nyelvekről és a nyelvi közösségek közti megértésről szóló törvényt”³⁸ – előkészítő konzultáció 2001-ben indult el, a Federális Tanács (a Konföderáció kormányzati szerve) kezdeményezésére. A konzultáció során tizenkét kanton (Freiburg/Fribourg, Genf, Jura, Ticino, Bern (/Berne), Wallis/Valais, Graubünden/Grigioni/Grischun, Bazel-Város, Bazel-Vidék, Zürich, Lucern és Argau) fenntartás nélkül támogatták a javaslatot.

Kevéssel ezelőtt, 2000 júniusában, az angol nyelv németajkú területeken történő térhódítását ellensúlyozni szándékozó szocialista párti, neuchâteli képviselő, Didier Berberat, javaslatot tett egy újabb, a kantonokat első ide-

³⁴ Alkotmány, 70. §, 3. bekezdés

³⁵ Alkotmány, 70. §, 4. bekezdés

³⁶ Alkotmány, 70. §, 5. bekezdés.

³⁷ Alkotmány, 70. §, 2. bekezdés.

³⁸ Franciául: Initiative parlementaire – Loi sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques .

gen nyelvként valamely nemzeti nyelv oktatására kötelező Alkotmány-kiegészítésre. Indítványát a pártok képviselőit tömörítő Alsóház 2001 márciusában jóváhagyta, és továbbította Tudományos, Oktatásügyi és Kulturális Bizottságához, a gyakorlati megvalósítás koncepciójának kidolgozására. Az ekkori tervek szerint a Berberat-indítvány nyomán kidolgozott ajánlást az épp párhuzamosan konzultáció alatt lévő nyelvtörvénnyel egy időben tárgyalta volna a parlament.

A nyelvtörvény-javaslat 2004-re készült el, középpontjában a svájci nemzeti nyelvek „promóciója” állt. A tervezet, a módosított Alkotmánynak megfelelően, kilátásba helyezte a Konföderáció segítségét a rétoromán és olasz nyelv megóvásában, kiegészítve ezzel az érintett kantonok ezirányú erőfeszítéseit. Másrészt a „svájci többnyelvűség” védelmét és megerősítését célozta, ennek eszközeiként megnevezve a kompetens nyelvtanárok képzését, megfelelő tanítási segédeszközök kidolgozását; a több kantonban kísérleti jelleggel, esetleg már átfogóan is bevezetett „immerzív” nyelvtanítás³⁹ általánosítását és a különböző nyelvi régiók közötti tanár- és diákcseréket. A tervezet egyben javasolta egy, a többnyelvűség kérdéseivel foglalkozó, federális finanszírozású kutatóközpont létrehozását, és anyanyelvi és kulturális modulok bevezetését azon diákok számára, akik az általuk látogatott iskoláétól eltérő nyelveket beszélnek. Az idegen nyelvek iskolai oktatásának sorrendjére nézve egyértelműen a svájci hivatalos nyelvek elsőbbségét szorgalmazta.

Amikor az elkészült törvényjavaslat az Alsóház elé kerülését megelőzően jóváhagyásra ismét az – időközben megváltozott összetételű – Szövetségi Tanács elé került, a testület levette a napirendről, hivatkozva „várható költségeire”⁴⁰ és arra, hogy a benne megfogalmazott célok elérésére máris rendelkezésre állnak „egyéb” jogi eszközök. Erre reagálva Christian Levrat szocialista párti, neuchâtel-i illetőségű, franciaajkú parlamenti képviselő egyénileg indítványozta a tervezet újbóli tárgyalását, megakadályozandó, hogy az a Szövetségi Tanács döntése értelmében végleg eltűnjön a napirendről. A következő években, 2005 és 2006 között az Alsóház egy ezzel megbízott testülete⁴¹ dolgozta át az első formájában elutasított törvényjavaslatot, ám amikor az 2007 szeptemberében továbbkerült a Felsőházhoz, azaz a

³⁹ Lásd erről pl.: Baker (1993)

⁴⁰ Évi 17 millió svájci frank 2008-tól, a törvény eredetileg tervezett életbe lépésétől kezdve.

⁴¹ A Parlament Tudományos, Oktatási és Kulturális Bizottságának jelentése, francia címe szerint: Initiative parlementaire: Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques (Loi sur les langues, LLC): rapport.

kantonok képviselőihez, ott ismét zátonyra futott. A tervezet elfogadásának akadályát a Felsőházban a tervezetnek az idegen nyelvek iskolai oktatásának sorrendjére vonatkozó kitétele jelentette; a nemzeti nyelvek elsőbbségének federális törvénybe iktatását többen a Konföderáció kompetenciáin túlmutató, a kantonok belügyeibe avatkozó eljárásnak, s mint ilyet alkotmányellenesnek tekintették. Az Alsóház, az elutasításra válaszként, hajlandó volt a megegyezéshez szükséges módosításra, azaz kiemelte a tervezetből az idegen nyelvek oktatásának kérdését. Ezzel lehetségessé vált és 2007. október 5-én meg is történt a törvénytervezet jóváhagyása. Mivel általános népszavazás kiírására ez esetben nem állt fenn kötelezettség (ellen-indítvány pedig, az ezek beadására kiszabott határidőn belül, 2008. február végéig nem érkezett), a nyelvtörvény előtt elviekben szabad volt az út. Hatályba lépésének idejét az ezt meghatározni jogosult kormányzat 2010-re tűzte ki.

A hányatott sorsú nyelvtörvény-tervezet elsősorban problematikus elemét, mint láthattuk, az idegen nyelvek oktatásának sorrendje jelentette. Ugyanez a probléma jelent meg nagyjából ugyanebben az időszakban, az országos oktatási reform vonatkozásában. Ezt mutatom be az alábbiakban.

Az iskola mint a nyelvpolitika eszköze: az idegennyelv-oktatás reformja

Svájcban az alkotmány értelmében az oktatás a kantonok kompetenciájába tartozik; országos szintű koordinálására nem is létezik központi, kormányzati szerv. A kantonok közötti egyeztetés, együttműködés a Közoktatási Tanfelügyelők Kantonközi Konferenciájának⁴² (a továbbiakban: Tanfelügyelői Konferencia) keretei között történik. (A Tanfelügyelői Konferencia négy, regionális alszekcióval is rendelkezik; ezek, bár főképp területi és nem nyelvi alapon szerveződnek, annyiban mégis tükrözik valamelyest az ország nyelvi megoszlását, hogy a franciaajkú kantonok mind egyazon alszekció tagjai⁴³, a részben franciaajkú kantonok pedig ennek is, és más, németajkú kantonokat tömörítő alszekciónak is.) E szervezet javaslatainak, állásfoglalásainak azonban semmilyen kényszerítő jellege nincsen a kantonokra nézve; bármely, általuk javasolt intézkedés életbe léptetéséhez kantononként

⁴² Franciául: Conférence suisse des directeurs cantonaux de l'instruction publique (CDIP); németül: Schweizerische Konferenz der kantonalen Erziehungsdirektoren; olaszul: Conferenza svizzera dei direttori cantonali della pubblica educazione (CDPE); rétorománul: conferența svizra da las directuras e dals directurs chantunals da l'educaziun publica (CDEP).

⁴³ Conférence intercantonale des directeurs de l'instruction publique de la Suisse romande et du Tessin (tagjai: Bern, Fribourg/Freiburg, Genf, Jura, Neuchâtel, Valais/Wallis, Vaud és Ticino kantonok)

előzetes szavazás szükségeltetik. A svájci oktatási rendszer ennél fogva hagyományosan nem egységes, és a kantonok közti harmonizációs kísérletek komoly energiákat igényelnek – ahogy azt a nyelvtanítást is érintő iskolai reform esetében látni fogjuk.

Az idegen nyelvek iskolai tananyagként való oktatása igazán csak az 1970-es években vált általánossá Svájcban⁴⁴. A tanított-tanulható nyelveket, azok számát, tanításuk megkezdésének idejét és sorrendjét megválasztani a legutóbbi időkig is mind a kantonok kizárólagos hatáskörébe tartozott. Hagyományosan, az 1990-es éveket megelőzően a két legnagyobb nyelvi régióban, a német- és a franciaajkúban, általában egymás nyelvét tanították egyetlen, később első idegen nyelvként az iskolákban. Az olasz nyelvű Ticino kanton iskoláiban a német és francia nyelvek valamelyikét, a rétoromán nyelvi térségben, vagyis Graubünden/Grigioni/Grischun kanton egyes területein jellemzően a német volt az első idegen nyelv. Az 1980-as évektől megjelent az angol nyelv a tanulható/tanítandó idegen nyelvek palettáján. Svájc gazdaságilag egyre inkább domináns németajkú területén, ahol a bankvilág és a nemzetközi vállalatok elsősorban összpontosulnak, az angol jelenléte a munka világának nyelveként különösen hangsúlyossá vált, azon a hatáson felül, amit az angolszász, főképp amerikai életforma, kultúra, majd, főleg a 90-es évektől, az újabb és alapvetően angol nyelvű információs technológiák – az Internet – elterjedése általánosságban gyakoroltak a nyelvtanuló közvéleményre⁴⁵. Bár a romand terület egyik központja, Genf is számos nemzetközi szervezetnek ad otthont, ezek közül soknak⁴⁶ – és a jelentősebbeknek – egyik hivatalos nyelve eredetileg a francia lévén, csak fokozatos eltolódással az angol felé, a francia nyelvű térségben az angol nyelv hatása, és a tanulására való egyre növekvő motiváció valamivel kevésbé volt érezhető, mint az németajkú területeken. Az idegen nyelvek tanulásában az angollal szemben a svájci nyelveknek a franciaajkú és a franciaajkú területekhez közel fekvő németajkú kantonok hajlamosabban voltak elsőbbséget adni, míg a németajkú területek többsége az angol nyelv tanulását tekintette prioritásnak.

Az idegennyelv-oktatásra nézve a legutóbbi időkig a kantonok egyetlen közös referenciája (minden kötelező érvény nélkül) a Tanfelügyelői Konfe-

⁴⁴ Kübler (2001)

⁴⁵ Heather, Wegmüller, Khan (2001)

⁴⁶ Pl. az ENSZ európai központja, vagy a Nemzetközi Vöröskereszté.

rencia egy 1975-ös ajánlása volt⁴⁷. Már az új, nyelvi vonatkozású alkotmány-cikkelyek elfogadása után, 1997-ben, a legnagyobb s gazdaságilag legjelentősebb svájci – németajkú – kanton, Zürich úgy határozott, hogy 1998-tól bevezeti az angol nyelv első idegen nyelvként való oktatását, már az iskolakötelezettség első évétől, mintegy 180 kísérleti osztályban. A döntés a Tanfelügyelői Konferenciával való mindenfajta előzetes konzultáció nélkül született, annak korábbi, a nemzeti nyelvek első helyen való oktatását pártoló állásfoglalásait figyelmen kívül hagyva. Ugyanakkor teljesen legálisan, amennyiben az új alkotmány is biztosította a kantonok kizárólagos hatáskörét az oktatás területén. A zürichi döntés kapcsán mindazonáltal felvetődött az új alkotmány nyelvi cikkelyeivel való kompatibilitás kérdése is, főképp a franciaajkú kisebbség részéről. A különböző nyelvi közösségek közötti kölcsönös megértés és érintkezés elősegítését azonban kétségek nélkül csupán a Konföderáció, és nem a kantonok feladatává tette az alkotmány-módosítás, nem változtatva azon az általános elven, amely a Konföderáció beavatkozását a kantonok ügyeibe csak olyan esetekben engedi meg, amikor a kantonok maguk nem tudnak eleget tenni valamely feladatuknak, kötelezettségüknek. Zürich kanton 1997-es döntése, mely egy nem-nemzeti nyelv korai, intenzív oktatását preferálta a nemzetiekével szemben, ugyan nem mozdította elő a „nyelvi közösségek közötti megértést”, de a Konföderációnak a beavatkozáshoz, a kantonális szuverenitás elvével szemben, természetesen nem volt sem alapja, sem eszközei.

Zürich kanton döntésének hatására nyomán megsokasodtak azok a vélemények, melyek egyrészt átfogó, szövetségi nyelvi szabályozás kidolgozását, másrészt a kantonok közti oktatásügyi együttműködés megszilárdítását szorgalmazták. Utóbbi irányában tett lépést a Tanfelügyelői Konferencia, amikor 1998-ban szakértői csoportot kért fel országos, általános nyelvoktatási koncepció kidolgozására. A testület munkájának befejezése előtt pár hónappal, még az 1998-as évben, Zürich újabb bejelentést tett: immár az angol nyelv a kanton minden iskolájában, az iskola minél alacsonyabb évfolyamától való oktatásának tervéről⁴⁸.

Zürich újabb lépése a végét jelentette az országos közös koncepció kidolgozására való kísérleteknek; innentől kezdve a Tanfelügyelői Konfe-

⁴⁷ Franciául: Recommandations et décisions de la CDIP concernant l'introduction la réforme et la coordination de l'enseignement de la deuxième langue nationale pour tous les élèves pendant la scolarité obligatoire.

⁴⁸ Az Ernst Buchor (Zürich kantonális kormányzatának volt képviselője és a kanton akkori közoktatási tanfelügyelője) neve által fémjelzett „Schulprojekt 21”.

rencia már csak mérsékelt, „középutas’ megoldásokat javasolt, elébe menve a nem kellően kompromisszumos kezdeményezések előre borítékolható kudarcának. Érvényes volt ez az 1998-ban – a körülményektől függetlenül – elkészült jelentésre is, ami az idegennyelv-oktatás mihamarabbi megkezdését javasolta az ország minden iskolájában, és legalább két idegen nyelv kötelező tanulását mindenki számára: az angolét és egy nemzeti nyelvét; anélkül azonban, hogy ezek tanulásának sorrendjére ajánlást tett volna. Ugyanakkor a jelentés – kompromisszumos megoldásként – az iskolarendszer bizonyos szintjeire eljutva megszerzendő nyelvtudásra, nyelvi kompetenciákra nézve egységes standardok kidolgozását szorgalmazta.

Ezen ajánlások nyomán valamivel később, 2000 novemberében és 2001 júniusában a Tanfelügyelői Konferencia ismét elővette a nyelvtanítás kérdését. Első próbálkozásra nem sikerült egységes koncepciót elfogadnia, mire külön-külön állásfoglalást kért regionális al-szekcióitól, s ennek nyomán dolgozott ki és fogadott el egy egységes állásfoglalást⁴⁹. Ez az oktató idegen nyelvek sorrendjét újfent nem határozta meg; viszont javaslatot tett a nyelvtanítás országos koordinációjának megerősítésére, és ehhez országosan egységes *standardok* kidolgozására.

A nyelvtanítás országos szintű egységesítésének törekvése beleilleszkedett az svájci oktatásügyi ekkori általános tendenciájába. Az egyes kantonok oktatási rendszerei közötti eltérések, az egyes rendszerek viszonylagosan nehezen átlátható mivolta, s a kiadott bizonyítványok megfeleltetésének nehézségei a megnövekedett országon belüli mobilitásnak egyre inkább akadályát képezték, ennek a helyzetnek az orvoslására 2002 júniusában a Tanfelügyelői Konferencia országos oktatási reform-tervezetet fogadott el, az ún. HarmoS-program formájában. A reformtervezet nemcsak az iskolai év, az iskolai képzés szakaszainak egységesítésére – de legalábbis közelítésére – nézve tartalmazott javaslatokat, hanem az oktatás tartalmára vonatkozóan is, országos képzési célok, standardok formájában, megszerzendő kompetenciák szintenkénti meghatározásának tervével. A HarmoS-programban tervezett harmonizáció az idegennyelv-oktatást is érintette: az idegen nyelvek esetében az iskola adott szakaszainak (a 6. ill. 9. év) végére tetszőleges nyelv meghatározott ideig tartó tanulásával mindenki számára elérendő célokat tűzött ki. A tanuló nyelvek sorrendjére nézve, a Tanfelügyelői Konferencia mérsékelt álláspontjával összhangban, ez a program sem tartalmazott pontosítást, a döntést az egyes kantonok hatáskörében hagyva.

⁴⁹ CDIP - Plan d'action Enseignement des langues, 2001.

A nemzeti oktatás egységesítésére vonatkozó tervek kidolgozásának éveire esett egy, közvetetten az angol nyelv érdekében fellépő, de elutasított népi kezdeményezés néhány németajkú kanton részéről (Zürich kanton kezdeményezésével) 2004 júniusában (jobboldali pártokhoz közel álló pedagógusok egy csoportja, Rolf Sauermann nyugdíjas középiskolai angoltanár vezetésével, indítványozta a Zürich kanton iskoláiban oktatott idegen nyelvek számának egyre csökkentését, arra hivatkozva, hogy a svájci németajkú gyerekeknek az iskola alsó fokán túlságosan nagy megterhelést jelent a beszélt dialektusuktól eltérő standard német nyelven írni-olvasni tanuláson túl egynél több idegen nyelvet megtanulni⁵⁰ (míg az írás és olvasás készségeinek megszilárdulása után, az iskola későbbi fokain, hatékonyabbá válhatna az idegen nyelvek oktatása). Zürich nyomán három másik, alemann kantonban, Schaffhausenben, Thurgauban és Zougban is indult hasonló kezdeményezés, s az elkövetkező két évben mindenhol népszavazás döntött a sorsáról. Minden esetben elutasítóan. Noha a kezdeményezés az angol és a nemzeti nyelvek oktatási sorrendjének kérdését közvetlenül nem érintette, a szavazások lezajlásáig (különös tekintettel az egész németajkú régióban domináns, közvélemény-formáló erejű Zürich kantonban mind közül a legkésőbb, csak 2006 novemberére kiírt szavazásra) fennállt annak lehetősége, hogy a javaslat elfogadása esetén az angol nyelv pozíciói radikálisan megerősödnek a nemzeti nyelvekkel szemben a németajkú terület iskoláiban; illetve annak veszélye, hogy ezáltal zátonyra fut az oktatás országos szintű harmonizációjának a Tanfelügyelői Konferencia ajánlásai nyomán és koordinációja alatt évek óta formálódó, hosszú munkával kidolgozott projektje.

Végül a hagyományosan kantonális hatáskörbe tartozó oktatás kérdéseiben kantonok feletti szabályozást igénylő HarmoS-program elindításához egy, a Konföderáció kompetenciáit oktatási téren kiterjesztő alkotmánymódosításra volt szükség; ezt 2006 májusában országos népszavazás hagyta jóvá. Ezt követően a kantonok kormányzatai maguk dönthetik el, hogy csatlakoznak-e; tizenkét csatlakozó esetén indulhat el a program a részt venni szándékozó kantonokban (a csatlakozás a továbbiakban is nyitott marad; országos érvényűvé akkor válhat, hogyha legalább tizennyolc kanton csatlakozik hozzá). Az induláshoz szükséges tíz kanton 2009 februárjára csatlakozott (Vaud, Jura, Neuchâtel, Valais/Wallis, Zürich, St.Gallen, Schaffhausen, Glarus, Genf és Fribourg/Freiburg kantonok), tizenegyediként Ticino

⁵⁰ Ebben az érintettek hivatkoztak a korábbi évek PISA-felméréseinek eredményeire, melyek az németajkú iskolások gyengébb nyelvi-szövegértési kompetenciáiról tanúskodtak.

kantonnal⁵¹, a program így várhatóan – leghamarabb – a szeptemberi tanévkezdéssel indulhat útjára.

A nyelvtörvény és a nyelvoktatás-szabályozás körüli viták eredményei

A nyelvtörvény létrejöttének, elfogadásának története azt mutatja, hogy a Svájcban leginkább kisebbségben lévő hivatalos-nemzeti nyelvek, a rétoromán és az olasz pártolása, közelebről ezek használatának támogatása az olasz, illetve rétoromán nyelvű kantonokon belül a szélesebb társadalom számára is közfeladatként elfogadható tevékenység (anyagi vonzataival együtt). Ugyanakkor a „nyelvi közösségek közötti kölcsönös megértés és érintkezés elősegítésének⁵²” a mikéntjére nézve, mely a két nagyobb nyelvet, a németet – illetve az alemann dialektusokat – és a franciát is érinti, távolról sem ilyen nagy az egyetértés.

A nyelvtörvény – szövegének nagyobbik részében – meghatároz olyan eszközöket, amelyek kifejezetten a federális adminisztráció és a kormányzat nyelvhasználatra vonatkoznak⁵³, erre nézve azonban a korábban több jogszabályban szereplő kötelezettségeken és feladatokon túl nem vezet be kiemelkedő újításokat. Kifejezetten újszerű viszont abban, hogy az egyes nyelvi közösségek közötti megértésnek és a nyelvek „promóciójának” a feladataiban kötelezettségeket ró a Konföderáció mellett a kantonokra is, a nyelvoktatás és a többnyelvűség tudományos igényű kutatása vonatkozásában.

Csupán tematikája alapján a nyelvtörvény a „többnyelvűséget” támogató, viszonylag széleskörű rendelkezésnek volna tekinthető; közelebről nézve azonban kitűnik hatókörének korlátozott volta. Már a jogszabály fogalmazásmódja is tükrözi a törvény történetének ismertetésekor említett nézetkülönbségekből eredő kompromisszumos megoldásokat: a Konföderáció kompetenciáin túlmutató feladatokat felsoroló rész⁵⁴ túlnyomórészt nem előír, hanem csupán a cselekvés lehetőségét rögzíti. Összesen kilenc feladat megnevezése közül öt esetében „potenciálisan” jár el a Konföderá-

⁵¹ A csatlakozásról elutasító döntést hoztak Thurgau, Luzern, Graubünden/Grigioni/Grischun, Nidwald és Obwald kantonok. Bern kantonban a program ellenzői 2009 őszén esedékes referendumot kezdeményeztek a kérdés eldöntésére.

⁵² Nyelvtörvény (Federális törvény a nemzeti nyelvekről és a nyelvi közösségek közti megértésről), 2007. október 5-i, végleges változat.

⁵³ Mivel az itt tárgyaltak megértése szempontjából ezek ismerete nélkülözhető, eltekinthet a felsorolásuktól. A részletek iránt érdeklődő olvasóknak javasolom a nyelvtörvény szövegének tanulmányozását; ennek elektronikus elérhetőségét a bibliográfiában jelzem.

⁵⁴ A nyelvtörvény III. része, 14-19. cikkely.

ció, illetőleg a kantonok: a Konföderáció anyagilag támogathatja az egyes nyelvi közösségek közti, kantonok vagy erre szakosodó szervezetek által bonyolított tanár-és diákcsere⁵⁵; a kantonokat a nemzeti nyelvek tanulásának előmozdításában – a más svájci nyelvet vagy egyéb nyelveket anyanyelvükként beszélők számára⁵⁶ –, vagy a „többnyelvűség” és az egyes nyelvi közösségek közötti megértést elősegítő helyi/civil projekteket, a többnyelvű médiát⁵⁷ stb. A Konföderáció és a kantonok együttesen támogathatnak egy nyelvi-többnyelvűségi tudományos központot⁵⁸.

Nem pusztán lehetőségként szerepelnek a törvény szövegében a Konföderáció és a kantonok közös feladatai kifejezetten az idegen nyelvek oktatása tekintetében. Itt azonban a törvény hangsúlyozza, hogy mind a Konföderáció, mint a kantonok csak „jogosultsági körükön belül” járhatnak el az egyes kérdésekben, s a szöveg alapján feladataik a konkrétumok szintjén nehezen tűnnek megragadhatónak. A Konföderáció és a kantonok „ügyelnek” arra, hogy az oktatás nyelve az oktatás minden szintjén „különleges odafigyelés tárgya legyen”⁵⁹; „támogatják a tanárok és diákok többnyelvűségét”⁶⁰ és „elköteleződnek” egy olyan idegennyelv-oktatás mellett, amelynek eredményeképp a kötelező iskoláztatás végére a tanulók „kompetenciákat” szereznek legalább egy „második nemzeti nyelv” és egy „másik idegen nyelv” területén⁶¹.

A nyelvtörvény, mely végül elfogadott formájában kevés kötelező érvénnyel megvalósítandó feladatot ír elő, és amely a tervezését elindító problémák közül a nyelvi közösségek közötti kapcsolatokat befolyásoló nyelvtanulás kérdését nem feszegeti, inkább tűnik bizonyos hagyományok mellett szóló kollektív nyilatkozatnak, mint a tényleges helyzetet befolyásolni szándékozó és tudó normatív eszköznek.

Az iskolai nyelvoktatás szabályozása kérdésében, mint láttuk, a végeredmény hasonló. Az oktatási reform, a nyelvtörvénnyel szemben, sok radikális újítást hoz az iskolák számára (lásd például az iskolai év kezdetének-végének vagy az iskola egyes évfolyamain elvárható kompetenciaszinteknek a harmonizálását). Azonban kifejezetten a idegennyelv-nyelvoktatás

⁵⁵ Nyelvtörvény, 14. cikkely

⁵⁶ Nyelvtörvény, 16. cikkely

⁵⁷ Nyelvtörvény, 18. cikkely

⁵⁸ Nyelvtörvény, 17. cikkely

⁵⁹ Nyelvtörvény, 15. cikkely (1)

⁶⁰ Nyelvtörvény, 15. cikkely (2)

⁶¹ Nyelvtörvény, 15. cikkely (3)

tekintetében a status quohoz alkalmazkodik. Ha nem is az egyes kantonok, de Svájc „régioi” – melyen feltehetően, bár az egyezmény szövege által meg nem erősített módon nyelvi régiók értendők – meghatározhatják az idegen nyelvek oktatásának sorrendjét, ha a reform bevezetése mellett döntenek is. Tovább folytathatják azt az eddigi gyakorlatukat, hogy két idegen nyelvet oktatnak tetszőleges sorrendben, melyek egyike valamely svájci nyelv – míg a másik az angol, ahogyan azt a HarmoS egyezmény egyértelműen ki is mondja⁶². Az egyezmény egyben előírja, hogy a kötelezően oktatandó két idegen nyelv közül – melyekhez továbbiak természetesen járulhatnak – az egyiket legkésőbb az iskola 5. évfolyamán, a másikat legkésőbb az iskola 7. évfolyamán kell elkezdni tanítani; az idegen nyelvként tanított svájci nyelv tanításának „kulturális dimenziójának”⁶³ is kell lennie, ami az angol esetében nem előírás. A sorrendiségre vonatkozó eltérő vélemények közötti konfliktus feloldásaként pedig szerepel az a követelmény, hogy az oktatásban kötelezően eltöltendő időszak végére a tanulóknak mindkét kötelezően tanulandó nyelvből egyforma szintű kompetenciákkal kell rendelkezniük, tekintet nélkül arra, hogy milyen sorrendben kezdték el tanulni őket. Az utóbbi kitétel ugyan elvben lehetővé teheti, hogy a svájci nyelveket az angolhoz hasonló mértékben sajátítsák el az iskolások, de kérdés, hogy a reform útnak indulása után és az első végzős évfolyamok kompetenciáinak mérésekor igazolódik-e a megvalósíthatósága.

A nyelvtörvény és a nyelvvoktatás szabályozási kísérletének az esete felvetik azt a kérdést, hogy hogyan lehet értelmezni ezek fényében a svájci „többnyelvűség” fogalmát. Az erre a kérdésre adható válaszokra, lehetséges értelmezésekre térnek rá az alábbiakban.

A SVÁJCI „TÖBBNYELVŰSÉG” A NYELVTÖRVÉNY ÉS A NYELVOKTATÁS-SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

A „többnyelvű” Svájc, a „négy nyelvű Svájc”, a többnyelvűség mint svájci sajátosság és Svájc sajátos sokszínűségének szegmense mind olyan (elterjedt) toposzok ezzel az országgal kapcsolatban, melyeknek nyilvánvalóan van valóságalapja. Egy négy nemzeti-hivatalos nyelvvel rendelkező államra, ahol évszázadok óta élnek egyazon politikai formáció keretei között különböző nyelveket beszélő, különböző kultúrájú közösségek, jogosnak

⁶² HarmoS, 14. cikkely

⁶³ HarmoS (franciául: Accord intercantonal du 14 juin 2007 sur l’harmonisation de la scolarité obligatoire), 14. cikkely

tűnik a fenti jelzők használata. A különböző nyelvű közösségek egymás mellett élése – értelemszerűen – azt már nem implikálja, hogy az egyes közösségek egymás nyelveit is beszélik. És mint azt a közelmúltból nyelvtörvény és a nyelvoktatás szabályozása is jelzik, nem is feltétlenül motiváltak minden más lehetőséggel szemben egymás nyelveit beszélni, megtanulni. Ez a tény, az egymás nyelvei megismerése iránti motiváció hiánya (illetve ennek nyilvánosságra kerülése) a „többnyelvűség”-nek egy olyan felfogása mellett, amelyben az nem több a különböző nyelvű közösségek egymás mellett élésénél egy nagyobb – politikai-földrajzi- egységben, logikusan nem okozna problémát, nem adna alapot vitára. Hogy Svájc esetében mégis ez történt, mutatja, hogy a „többnyelvűség” ebben a kontextusban mást (is) jelent az érintetteknek.

A kérdésnek egy lehetséges megközelítése a nézetkülönbségeket a legnagyobb svájci nyelvi közösségek, a franciaajkúak és a németajkúak viszonyán keresztül megpróbálni értelmezni.

A nyelvtörvény kidolgozásánál és az oktatási egyezmény tervezésénél egyaránt németajkú kantonok fennálló nyelvoktatási gyakorlatával állt elősorban összeütközésben a nemzeti nyelvek prioritásának gondolata, s ezek a kantonok nem mutattak hajlandóságot arra, hogy a náluk második nyelvként tanított franciát a nemzeti nyelvek előnyben részesítésével első helyre emeljék. (A franciaajkú kantonokban, ahol a német nyelvet még nem szorította ki általánosan az első helyről az angol, a nemzeti nyelvek előnyben részesítése nem igényelt volna ilyen megváltoztatását a jelenlegi helyzetnek.) Mivel Svájcban a németajkúak jelentik a népesség hozzávetőlegesen kétharmados többségét, hogyha ők elvetik a francia nyelv elsőként való tanulását, az jelentős presztízvesztést jelent a francia nyelv számára az országon belüli viszonylatban. Amennyiben a francia nyelv a svájci franciaajkú közösség (kisebbség) közösségi identitásának fontos eleme, a francia nyelvtudás jelentőségének másodlagossá minősítését valamely egyéb, országon kívüli nyelvvel szemben a franciaajkú svájciak atrocitásként élhetik meg. Ha pedig ők maguk továbbra is a németet tanulják első nyelvként, akkor érezhetik úgy, hogy a helyzet rájuk nézve kedvezőtlen egyenlőtlenséget teremt.

Az, hogy a nyelvi kérdések federális szabályozásának ügyében kulcsfontosságú lépések Svájc neolatin nyelvi kisebbségei képviselőinek nevéhez fűződnek⁶⁴, további eleme lehet az események egy, a németajkú többség és

⁶⁴ A rétoromán védelmében keletkezett parlamenti beadvány volt a nyelvtörvény előzménye; az napirendről levételét franciaajkú képviselő akadályozta meg.

a legjelentősebb nyelvi kisebbség, a franciaajkúak közötti konfliktusként való értelmezésének⁶⁵. A franciaajkúak ebben az értelmezésben eszközként használják a nyelvoktatás kérdését általában vett társadalmi-politikai helyzetük, státuszuk megtartására, biztosítására a Konföderáción belül. A németajkú többség számszerű és évek óta erősödő gazdasági fölényével szemben, valamint a franciaajkú kisebbség nyelvét beszélő, egyfajta hátrországot jelentő Franciaország világpolitikai és világgazdasági pozícióinak szintén az elmúlt évtizedekben tapasztalható gyengülése nyomán a többségi elnyomástól, háttérbe szorulástól való félelmek akkor is megerősödhetnek a svájci franciaajkú kisebbségben, ha jogi helyzete alapján a többséggel teljes egyenlőséget élvez is.

A nyilvánosan, a vitában elhangzó érvek azonban jellemzően nem az erőfölényben lévő többség és a gyengébb kisebbség közötti ellentétre hivatkoznak, hanem egy másik kérdésre⁶⁶, amely ettől függetlenül, önmagában is releváns: a svájci „nemzeti egység”-re és „nemzeti identitásra”, mint amelynek szerves, sőt alapvető része a kulturális és nyelvi „sokféleség”, mely ezért federális összefogással pártolendő, akár a nyelvi közösségek egymás nyelvének tanulására való kötelezésén keresztül.

Ha eltekintünk is annak az imént vázolt lehetőségétől, hogy a nyíltan emlegetett érvek mögött egyéb, nem kifejezetten nyelvi indokok is állhatnak, és a „svájci nemzet” fogalmának értelmezésébe sem bocsátkozunk bele⁶⁷, megmarad a kérdés, hogy a „nemzeti egységre” vagy „identitásra” való hivatkozás önmagában mennyire hatásos érv az adott helyzet adott irányú befolyásolása érdekében.

Svájc története során az egyes nyelvi közösségek közötti állandó érintkezés, illetve egymás nyelveinek általános, „tömeges” tanulása viszonylag új keletű jelenség, a XX. század produktuma. A Svájci Konföderáció fennállása nagyobb részében ennek hiányában fogta össze egy politikai egységbe a különböző nyelvű kantonokat, és ez az európai viszonylatban egyedülálló politikai szerveződés mint az együttélés kerete erősebb – és tartósabb – alapként szolgálhatott és szolgálhat valamiféle nemzeti identitáshoz a kü-

⁶⁵ Ebbe beleilleszthető az is, hogy a franciaajkúak általában a saját nyelvük tanulásával együtt egyszerre igénylik a standard német nyelv minél általánosabb használatát az németajkú többségtől, az alemann dialektusok rovására.

⁶⁶ Ld. erről a vonatkozó újságcikkek, tanulmányok utalásain túl pl.: Widmer et al. (2004)

⁶⁷ A svájci „nemzeti egység”, „nemzeti identitás”, sőt: a svájci „nemzet” egy, az Európában elterjedt nemzetállami szerkezettel igen kevés hasonlóságot mutató, gyenge központi hatalommal és erős regionális egységekkel rendelkező, „alulról szervezett”, többnyelvű, többkulturájú és többvallású országban nem egyértelműen értelmezhető fogalmak.

lőnböző nyelvű svájci közösségek számára, mint az egymással fennálló tényleges kapcsolataik intenzitása⁶⁸. Egy ilyen módon megalapozott nemzettudat szempontjából egymás nyelveinek ismerete nem tekinthető elsődleges jelentőségűnek.

Ha mégis megfontoljuk azt az állítást, hogy a „többnyelvűség” a „svájci nemzeti identitás” lényegi elemeinek tekinthetők, akkor további kérdésként felmerül, hogy egy ilyen általánosságban és az absztrakció bizonyos fokán tett kijelentést az egyes svájciak vélekedései vajon alátámasztanak-e. Noha ezt empirikus alapon itt és most sem igazolni, sem cáfolni nem áll módomban, néhány feltételezést megfogalmazok ennek kapcsán.

Egy egynyelvű közegben élő, egynyelvű individuum maga nyilván nem többnyelvű (nem tekinthető többnyelvűnek) annak okán, hogy tagja valamely tágabb, a közvetlen környezetén túlmutató közösségnek, amelyben más nyelveket beszélő (potenciálisan szintén egynyelvű) individuumok is élnek. (Ekként az egyes svájciakra nézve sem állítható, hogy többnyelvűek volnának csupán államuk hivatalos többnyelvűségéből következően.) Az egyéni többnyelvűség hiányában ugyan nem kizárható, de kevéssé látszik valószínűnek, hogy pusztán egy különböző nyelveket beszélőket magában foglaló közösséghez való tartozás mint közös nevező elegendő volna az egyén számára ahhoz, hogy a közösség más nyelveket beszélő tagjaival is olyan mértékű összetartozást, sőt azonosságot érezzen, ami adott esetben egyéni érdekeit is felülírhatja döntései meghozatalában. A nyelvtörvény és a nyelvoktatás problémájának esete arra utal, hogy ez Svájc esetében sincs így. A németajkúak részéről az angol nyelv elsőként való tanulására való motiváció erősebb, mint az arra való indíttatás, hogy a franciát részesítsék előnyben azon az alapon, hogy ez az angollal szemben egy másik – hozzájuk hasonlóan – svájci közösség és a Svájci Konföderáció hivatalos nyelve. Ami pedig a franciaajkúakat illeti, részükről az alemann dialektusok valamelyikének mint németajkú polgártársaik anyanyelvének tanulása láthatólag nem írja felül a standard német nyelv tanulása iránti igényt.

A „többnyelvű svájci – nemzeti identitásra” való hivatkozások mellett az egymás nyelvének ismerete által lehetővé tett kölcsönös megértés szükségessége is felvethető érvként – és elő is fordult a nyelvtörvény, illetve a nyelvoktatás körüli diszkussziókban – a nemzeti-hivatalos nyelvek tanulásának a szükségessége mellett, az angol nyelv tanulásával szemben. Ez az érv azonban csak akkor állja meg a helyét, hogyha a „kölcsönös megértésen”

⁶⁸ Lásd erről részletesebben: Windisch (1998)

nem csupán az egymással való (sikeres) kommunikáció lehetőségét értjük – hiszen ennek eszköze lehetne akár az angol nyelv is. Ha a nyelvet nem csak a kommunikáció eszköznnek tekintjük, hanem egy adott kultúra részének és egyben hordozójának, a kultúrát az egyéni és/vagy kollektív identitás részének, és „kölcsonös megértést” egymás megismeréseként is értelmezzük, akkor jogosan állítható, hogy a „kölcsonös megértéshez” nem a közvetítő nyelven való érintkezés, hanem egymás nyelveinek megismerése visz közelebb. A nyelvtanulás iránti motiváció, a tanuló nyelv megválasztása szempontjából azonban a jelen korban jellemzően a kommunikációs funkció jelenti az elsődleges⁶⁹ szempontot; még ha a nyelvek identitás-funkciója sem elhanyagolható. Minél nagyobb körben lehetséges használni egy adott nyelvet (másképp mondva, minél nagyobb haszon várható az ismeretétől), annál nagyobb a valószínűsége, hogy a nyelvet tanulni vágyók preferálni fogják más, szűkebb körben használható nyelvekkel szemben. Egyéb, személyes tényezők természetesen szintén szerepet játszhatnak a választásban, úgymint a munkahelyi nyelvhasználat, adott tanulmányi vagy szakmai karrierhez szükséges nyelvi követelmények etc. Ezek mellett, személyes kötődések fennállása mellett, egymás megismerésének igénye is motiválhatja a tanuló nyelv választását, és ez esetben az adott nyelv nem csupán eszköz lehet a másik féllel való kommunikációhoz, hanem mint a másik fél személyiségének, kultúrájának (identitásának) eleme válhat a megismerés tárgyává. A tárgyalt esetek alapján azonban a svájci nyelvi közösségek egymás iránti érdeklődése nem látszik olyan mértékűnek, hogy általánosságban a kölcsonös jobb megismerésre indítsa mind a közösségek tagjait, egymás nyelvei tanulásának formájában.

Ha egy közösség vagy társadalom „többsnyelvűségét” a tagjai többsnyelvűsége felől értelmezzük, a közösség vagy társadalom tagjainak nyelvtanulásra való motivációit egyéni érdekeikből eredőnek (de legalábbis ezekkel összhangban állónak) tekintjük, és mindezt Svájc esetére is érvényesnek tartjuk, ezáltal világosabban kivehetővé válik, milyen megfontolásból lehetséges (mégis) a „a svájci többsnyelvűsége” hivatkozni a nyelvpolitikai jellegű döntések körüli vitákban. A svájci többsnyelvűség”-re való hivatkozások értelmezhetőek egy hagyományörző, konzervatív diskurzus, ideológia keretei között: ez esetben a többsnyelvűség „megóvása” a fennálló nyelvi viszonyok konzerválását jelenti. Morális színezetű értelmezésben jelenthet továbbá „értéket” ez a többsnyelvűség, olyan értéket, melyet – logikusan –

⁶⁹ Lásd erről pl.: de Swaan (2004)

feladata óvni az egyéneknek és a közösségnek egyaránt. Svájc nyelvpolitikájára vonatkoztatva ezt, itt a hagyományok őrzésére, illetve a (nemzeti) értékekre való hivatkozás azokra az érintetteknek nem látszott hatást gyakorolni, akik a hagyományosan fennálló helyzet megváltozásában voltak érdekeltek; a „többnyelvűségnek” egy ilyen, eszmei alapokon nyugvó értelmezése az egyének és közösségek viselkedésére korlátozott mértékben tűnik befolyással lenni.

Ezen a ponton felvethetőek párhuzamok a svájci helyzet és a svájci határokon túli, európai keretek között.

A TÖBBNYELVŰSÉG FOGALMA EURÓPAI KONTEXTUSBAN

Svájc helyzete, adottságai bizonyos tekintetben hasonlóságot mutatnak, párhuzamba állíthatók az európai kontinens országait magában foglaló Európai Unió, illetve az Európa Tanács intézményei által képviselt európai közösség jellemzőivel. Ha csak a mára az eredeti méretéhez képest több mint kétszeresére bővült Európai Uniót tekintjük, ennek a kulturális és nyelvi sokféleség a korábbiaknál még hangsúlyosabb, még több figyelmet igénylő és érdemlő vonása. Svájcban ez, vagyis a különböző nyelvű, vallású, kultúrájú közösségek együttélése több évszázados gyakorlat és tapasztalat. Másfelől, az Unió a tagországai közti kapcsolatok és együttműködés folyamatos megerősítésére, kiterjesztésére törekszik, föderális berendezkedést célozva, párhuzamosan a tagok (nemzeti) autonómiájának megtartásával. Az ilyen jellegű politikai berendezkedés Svájcot, egyedülként a kontinensen, kezdetektől napjainkig jellemzi. Mindennek alapján nem kizárt, hogy a svájci tapasztalatok, azok tanulsága felhasználható lehet tágabb, európai viszonylatokban is. Ezen nem csupán az Európai Unió már kitűzött céljainak a megvalósításában felhasználható tapasztalatok⁷⁰ gyűjtését értem, a hivatalosan kitűzött célokkal akár ellentétes irányba mutató tanulságokat is.

Az Európai Unió nyelvi és/vagy kulturális sokféleséggel kapcsolatos hivatalos állásfoglalásaiban⁷¹, Svájc esetéhez hasonlóan, a „nyelvi sokféleség” mint a közös európai örökség és hagyomány, s ebből levezetve mint az „eu-

⁷⁰ Körülbelül az Európai Unió angol nyelvű hivatalos szövegeiben előforduló „good practice” (jó gyakorlat) kifejezés értelmében.

⁷¹ Az általam itt felhasznált dokumentumok: az Európai Tanács jegyezte Kisebbségi és Regionális Nyelvek Chartája (1992) és Közös Európai Nyelvi Keretstratégia: Tanulni, tanítani, értékelni c. 2000-es dokumentuma; az Európai Unió Alapjogi Chartája (2000), az EU Lisszaboni Stratégiája (2000-es első és 2005-ös második programterv), illetve az ezen szervezetek hivatalos honlapjain szereplő nyilatkozatok és leírások.

rópai identitás” része jelenik meg. Svájcához hasonlóan itt is esik rá utalás a különböző közösségek közti béke garanciájaként. Gyakori egyéb, politikai jegyekkel való összekapcsolása, mint amilyenek a demokrácia és az egyenlőség. Az idegen nyelvek tanulása az európai polgárok minden korosztálya számára hivatalosan javasolt, folyamatos tevékenység, mely az Európai Unió oktatási stratégiájának egyik kiemelt elemét képezi. Az uniós ajánlások a tanulandó nyelvek között az angolon túl szorgalmazzák valamilyen, az adott országgal szomszédos nyelv tanulását is, a nagy világnyelvek mellett.

Az európai többnyelvűségről alkotott, az uniós dokumentumok és állásfoglalások tükrözte felfogásban a „többnyelvűség” mint egymástól meglehetősen szilárd határokkal elválasztott, eltérő kultúrájú és nyelvű, autonóm közösségek nyelveinek egymás mellett élése jelenik meg, amely kultúrák és nyelvek, képviselőik számától, gazdasági-politikai vagy más adottságaitól függetlenül egyenlőkként vannak elismerve. A szóban forgó nyelvek egymáshoz való viszonyainak, státuszának közösen kezdeményezett, tervezett, radikális befolyásolásáról az Európai Unió szintjén egyelőre nem esik szó, bár az egyes nyelveket képviselő országok nézetei láthatóan eltérőek a közösségi nyelvhasználattal kapcsolatban.⁷² Többségi és kisebbségi csoportok itt is léteznek, bár az a tény, hogy itt a néhány nyelvi „nagyhatalommal” szemben számos nyelvi „kisebbség” áll, viszonylag kiegyensúlyozottabb viszonyt tesz is lehetővé közöttük. A saját területen nem „honos” nyelvek elismerése sem Svájcban, sem Európában nem bevett gyakorlat⁷³; a „többnyelvűség” előmozdítása ezek fényében jobbra csak a hivatalosan elismert – állami – nyelveket érinti.

Az EU intézményeinek működésének, az uniós adminisztrációnak a nyelvhasználatára hatást gyakorolni az EU rendelkezik eszközökkel. Az Európai Unió intézményeihez, ahogyan a Svájcban belül a federális hivatalokhoz, saját nyelvükön fordulhatnak a polgárai, elviekben minden hivatalos nyelven lehetséges a tolmácsolás az intézményi üléseken, a hivatalos, jogforrásul szolgáló dokumentumoknak az EU összes hivatalos nyelvén elérhetőnek kell válniuk fordításban. Azonban az uniós intézményeken kívüli

⁷² Lásd pl., hogy nehezményezi Franciaország az angol nyelv térhódítását az EU intézményeiben és a nemzetközi érintkezés eszközeként.

⁷³ Ld. erről a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Chartáját, mely a kisebbségi nyelvek legitimációját az adott európai területen való „történelmi” jelenlét feltételéhez köti, illetve az eleve fakultatívan aláíró országok saját belátására bízta, hogy egyáltalán elismer-e a területén adott kisebbségi nyelveket, melyekre a Charta rendelkezéseinek egy, ráadásul általa összeválogatható csokrát alkalmazza (mindezt függetlenül az ország területén ténylegesen élő kisebbségek szándékaitól és igényeitől).

társadalmi, és az ennek alapjául szolgáló egyéni többnyelvűség előmozdítása nehezebb feladatnak látszik. A különböző kultúrájú és nyelvű tagországok egymás iránti érdeklődésének, pláne egymás nyelveinek tanulása iránti motivációjának felébresztésére a „többféleléség”-nek az adott nyelvek és kultúrák egyszerű soraként, egymás mellett éléseként való felfogása nem látszik alkalmasnak. A számos lehetőség közül az EU nyelvtanulói számára az idegen nyelv megválasztásakor a legszélesebb körben való kommunikációt lehetővé tévő angol elsőbbséget élvez például szűk körben használható, szomszédos országokban beszélt nyelveknél, és az a tény, hogy az Európai Uniónak huszonhárom hivatalos nyelve van, benne sok, különböző nyelvű közösség él egymás mellett, nem látszik a „nagy” nyelveken túl a kicsiket is magában foglaló „diverzitás” irányában befolyásolni a tömeges nyelvtanulást.

A többnyelvűségnek az „európai identitás”-ban való lehetséges szerepéről elmondható ugyanaz, ami a svájci nemzeti identitás esetében; azzal kiegészítve, hogy az európai országok viszonyainak történetét számos, nagyon véres konfliktus jellemezte, és együttműködésük, egyazon politikai szervezetben való részvételük rendkívül friss fejlemény ezen előzményekhez viszonyítva. Míg a közös politikai struktúrában való részvétel Svájcban hosszú hagyományon alapuló összetartó erőt jelent a különböző kultúrájú és nyelvű közösségek között, ez a kapocs Európában még csak alakulóban van. A nyelvek és kultúrák közötti kapcsolatok, kommunikáció erősítésén azonban az Európán belüli szabad mozgás lehetősége várhatóan spontán módon fog javítani, kiegészítve az EU tudatos erőfeszítéseit ennek irányában.⁷⁴ Valószínűsíthető, hogy a többnyelvűség szélesebb körű elterjedése az európai társadalmakban elsősorban az európai embereknek ehhez az egyéni mozgásához fog kötődni, ezt a mozgást pedig kevésbé az egyes országokban vagy az Unió szintjén tervszerűen kivitelezett nyelvoktatási elképzelések, mint individuális – szakmai-gazdasági, esetleg személyes-családi – indokok fogják meghatározni.

Az európai vezetés, a közösségi programok, stratégiák tervezői mintha a legutóbbi időkben kezdenék felismerni az ilyen fajta, hangsúlyozottan egyéni-társadalmi több-nyelvűség” perspektíváit, s vizsgálni, a közösségi

⁷⁴ Amilyenek az oktatás kereteiben megvalósuló, nevelő célzatú egyéni mobilitási programok (a felsőoktatás esetében a lassan egy egész generáció közös tapasztalatát jelentő Erasmus-szal).

identitásról szóló állásfoglalások, nyilatkozatok, az uniós intézményi nyelvhasználat kérdésen túl, a lehetőségeket ennek előmozdítására is⁷⁵.

ÖSSZEFOGLALÁS

Többnyelvűsége kezelésében ma Svájc bizonyos tekintetben hasonló problémákkal néz szembe, mint a közös politikai szervezetbe csak nemrég óta foglalt, többnyelvű európai társadalom. A svájci nyelvtörvény és nyelvoktatási reform kapcsán láttuk, milyen válaszok születtek erre Svájcban a közelmúltban. Európai szinten, az európai integráció óvatos előrehaladása mellett hasonlóan élénk, széles társadalmi viták nyelvi kérdésekben jelenleg nem zajlanak, mindazonáltal a svájci események tanulsággal szolgálhatnak a jövőre nézve, különösképpen ami a többnyelvűség svájci nyelvpolitikában megjelenő felfogásai relevanciájának, illetve nyelvpolitikai alkalmazásaikban erő-viszonyaiknak a fejlődését illeti. A Svájcban történtek tanulságait máris megkísérelhetjük európai kontextusban alkalmazni.

Záró megjegyzésként álljon itt annak említése, hogy az Európai Bizottság megrendelésére és finanszírozásában máris zajlik egy, az európai többnyelvűséget empirikus úton, tudományos alapon feltérképezni hivatott kutatás, *Language Dynamics and Management of Diversity* (DYLAN)⁷⁶ elnevezéssel. Az Európai Unió 2002-2006-os, 6. Keretprogramjának⁷⁷ keretében 2006-ban indított, húsz európai felsőoktatási intézmény illetve kutatóközpont közreműködése révén megvalósítandó integrált projekt célja feltárni, hogy a különböző nyelvekhez kapcsoló különböző gondolkodás-, érvelés- és cselekvésmódok milyen szerepet játszanak az új ismeretek generálásában, a tudásszerzésben- és átadásban, illetőleg az együttműködésben, problémamegoldásban és döntéshozatalban. A vizsgálat kiterjed a nyelvhasználatra, a nyelvi sokszínűség különböző reprezentációinak megjelenésére, és az állami szervek és magáncégek által követett nyelvpolitikai stratégiákra, három kiemelt területéken az Európai Unió nyelvhasználatának, az egyes országok oktatási rendszerének és a nemzetközi cégek gyakorlatának

⁷⁵ Ezt tükrözi az Európa Tanács részéről a 2007-es (de alapelveiben már egy 1999-es konferencián kidolgozott) *De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue: Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe* c., elsősorban nyelvpolitikai döntéshozóknak szánt, azaz praktikus célzatú kiadvány, az EU esetében pedig az többnyelvűséget vizsgáló felsőbb szakértői csoportnak a Európai Bizottság számára 2007. szeptember végén elkészült szakértői jelentés.

⁷⁶ A projekt honlapja: www.dylan-project.org

⁷⁷ Lásd: http://ec.europa.eu/research/fp6/pdf/fp6-in-brief_en.pdf

az elemzésével. A kutatás célja eredményei révén tudományos alapokon megmutatni, hogy a „többnyelvűség” milyen haszonnal járhat munkaerőpiaci, politikai és oktatási vonatkozásban, az európai kontextusban.

Az előzmények nélküli, nagyszabású európai projektet három svájci nyelvész⁷⁸ vezeti.

FÜGGELÉK

Az állandó svájci lakosság főnyelvek⁷⁹ szerinti megoszlása 2000-ben

Főnyelv	Beszélőinek aránya (%)	Beszélőinek száma (Fő)
Német	63, 7	4 640 359
Francia	20, 4	1 485 056
Olasz	6, 5	470 961
Rétoromán	0, 5	35 095
Nem nemzeti nyelvek együttesen	9, 0	659 539

Az állandó svájci lakosság főnyelvek szerinti megoszlásának arányai 1950-ben és 2000-ben

Főnyelv	Beszélőinek aránya 1950-ben (%)	Beszélőinek aránya 2000-ben (%)
Német	72, 1	63, 7
Francia	20, 3	20, 4
Olasz	5, 9	6, 5

⁷⁸ Anne-Claude Berthoud (Lausanne-i Egyetem), François Grin (Genfi Egyetem) és Georges Lüdi (Bázeli Egyetem)

⁷⁹ A svájci népszámlálás „főnyelvként” tartja számon azt a nyelvet, amelyen a megkérdezett saját bevallása szerint gondolkodik és amelyet a legjobban ismer. (A beszélni még nem tudó gyermek esetében az anya nyelve tekintendő „főnyelvüknek”).

Rétoromán	1, 0	0, 5
Nem nemzeti nyelvek együttesen	0, 7	9, 0

Az külföldi állampolgárságú svájci lakosok főnyelvei 2000-ben

Főnyelv	Beszélőinek aránya (%)	Beszélőinek száma (fő)
Német	29, 4	439 122
Francia	18, 0	268 752
Olasz	14, 8	221 981
Rétoromán	0, 1	1 227
Nem nemzeti nyelvek együttesen	37, 7	564 467

A svájci lakosság körében leggyakrabban beszélt 15 nem nemzeti nyelv 2000-ben

Nyelv	Beszélőinek aránya a lakosságban (%)	Beszélőinek száma (fő)
Szerb/horvát	1, 4	103 350
Albán	1, 3	94 937
Portugál	1, 2	89 527
Spanyol	1, 1	77 506
Angol	1, 0	73 425
Török	0, 6	44 523
Tamil	0, 3	21 816
Arab	0, 2	14 345
Holland	0, 2	11 840
Orosz	0, 1	9 003
Kínai	0, 1	8 279
Thai	0, 1	7 569
Kurd	0, 1	7 531
Makedón	0, 1	6 414

A helyi hivatalos nyelvet főnyelvként beszélő lakosság aránya
nyelvi régióként 2000-ben

Régió	Beszélőinek aránya (%)
Német	86, 6
Francia	81, 6
Olasz	83, 3
Rétoromán	68, 9

*Forrás: Svájci Szövetségi Statisztikai Hivatal,
2000-es népszámlálási adatok*

FELHASZNÁLT IRODALOM

Nyelvpolitikáról, Svájc nyelvi adottságairól és a svájci többnyelvűségről általában:

- Baker 1993 Baker, Colin: Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Multilingual Matters, Clevedon, 1993.
- Berthoud 1994 Berthoud, Eric: Les monts Athos de la francophonie. Essai sur l'éveil de la Suisse française. Szerzői kiadás, Neuchâtel, 1994.
- Bochmann Bochmann, Klaus: A nyelvpolitika elmélete, módszerei és elemzése. In: Derényi András-Szépe György (szerk.): Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások. MTA Nyelvtudományi Intézet – Corvina Kiadó, Budapest, 1999, pp. 25-69.
- Büchi 2001 Büchi, Christophe: Mariage de raison. Romands et Alémaniques: une histoire suisse. Zoé, Genève, 2001, 335 old.
- Constitution fédérale de la Confédération suisse [A Svájci Konföderáció alkotmánya].
(<http://www.admin.ch/ch/f/rs/10.html#101>)

- de Pietro de Pietro, Jean-François; Matthey, Marinette.: La société plurilingue: utopie souhaitable ou domination acceptée? In: Boyer, Henri (szerk.): Plurilinguisme: «contact» ou «conflit» de langues? L'Harmattan, Párizs, 1997; pp. 133-190.
- de Swaan 2004 de Swaan, Abram: A nyelvek társadalma - A globális nyelvrendszer. Typotex Kiadó, Budapest, 2004.
- Elmiger 2005 Elmiger, Daniel; Forster, Simone: La Suisse face à ses langues: histoire et politique du plurilinguisme, situation actuelle de l'enseignement des langues. Institut de recherche et de documentation pédagogique, Neuchâtel, 2005, 74 p.
- Ferguson Ferguson, Charles A.: Diglossia. In: Pap Mária – Szépe György (szerk.): Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. Gondolat, Budapest, 1975, pp. 291–317.
- Froidevaux Froidevaux, Didier; Grin, François, Knuesel, René et al.: hozzászólások a Revue suisse de science politique 1997-es számainak „Débat”-rovatában a svájci nyelvpolitikáról folytatott, François Grin indította nyilvános vitában.
- Furer Furer, Jean-Jacques: Le plurilinguisme de la Suisse: un modèle? In: Girodan, Henri (szerk.): Les minorités en Europe. Droits linguistiques et droits de l'Homme. Kimé, Párizs, 1992; pp. 193–212.old.
- Grin 1998 Grin, François: Language Policy in Multilingual Switzerland: Overview and Recent Developments. Európai Kisebbségügyi Központ, Flensburg, 1998, 9 p.
- Grin 2005 Grin, François: L'enseignement des langues étrangères comme politique publique. Jelentés a francia Oktatási Minisztérium számára, 2005. (<http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/054000678/0000.pdf>)

- Hoffmann 2006 Hoffmann Zsuzsanna: A diglosszia fogalmának problémái – a német nyelvű Svájc példáján. *Argumentum*, No. 2, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006, pp. 160–166.
- Labrie 1999 Labrie, Norman: Nyelvpolitika. In: Derényi András – Szépe György (szerk.): *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. MTA Nyelvtudományi Intézet – Corvina Kiadó, Budapest, 1999, pp. 15–24.
- Lüdi Lüdi, Georges: De la compétence linguistique au répertoire plurilingue. In: *Bulletin suisse de linguistique appliquée*, No.84, 2006, pp. 173–189.
- Lüdi Lüdi, Georges: De la Suisse quadrilingue à la Suisse plurilingue: Bases démographiques, modèles de développement et problèmes de gestion. In: *DiversCité Langues. Internetes újság*. Vol. III. (<http://www.quebec.ca/diverscite>)
- Lüdi 2005 Lüdi, Georges; Werlen, Iwar: Le paysage linguistique de la Suisse. A 2000-es svájci népszámlálás adatai alapján. *Federális Statisztikai Hivatal (Office fédéral de la statistique)*, Neuchâtel, 2005.
- Heather 2001 Heather, Murray; Wegmüller, Ursula; Khan, Fayaz Ali: *L'anglais en Suisse. Rapport de recherche*. Federális Oktatási és Tudományos Ügyek Hivatala (Office fédéral de l'éducation et de la science), Bern, 2001, 44 p.
- Rossinelli Rossinelli, Michel: Le droit des langues en Suisse. In: Giordan, Henri (szerk.): *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et droits de l'Homme*. Kimé, Párizs, 1992, pp. 172–191.
- Windisch Windisch, Uli: La Suisse plurilingue et pluriculturelle: une réalité culturelle et politique spécifique. In: Windisch, Uli: *La Suisse: clichés, délire, réalité. L'Age d'Homme*, Lausanne, 1998, pp. 3–26..
- Wyler 1989 Wyler, Alfred: *Le dialecte et l'allemand en Suisse alémanique*. Pro Helvetia, Zürich, 1989.

A svájci nyelvtörvény kapcsán:

Commentaires sur la genèse et la portée de l'avant-projet de loi sur les langues (LLC). Groupe de travail paritaire de la Confédération et des cantons pour la préparation de la loi sur les langues, 2001.

(http://www.bak.admin.ch/bak/themen/sprachen_und_kulturelle_minderheiten/00506/00632/index.html?lang=fr)

Enseignement des langues nationales: Christian Levrat, conseiller national PS / FR, réagit aux refus de son initiative par le Conseil des Etats – A Svájci Romand Televízió (Télévision Suisse Romande) interjúja Christian Levrat képviselővel, 2007. szeptember 25.

(http://www.swissinfo.org/eng/multimedia/video/detail.html?siteSect=15045&ne_id=8251845&type=real)

Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques (Loi fédérale sur les langues, LLC): rapport sur les résultats de la procédure de consultation. Federális Kulturális Hivatal (Office fédéral de la culture), 2002. október 16., 40 p.

Loi fédérale sur les langues nationales (Federális törvény a nemzeti nyelvekr- Loi fédérale sur les langues nationales (Federális törvény a nemzeti nyelvekr.Christian Levrat alsóházi képvisel.Christian Levrat alsóházi képvisel.Christian Levrat alsóházi képvisel(http://search.parlament.ch/f/homepage/cv-geschaefte.htm?gesch_id=20040429)

Initiative parlementaire: Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques (Loi sur les langues, LLC): rapport. A Parlament Tudományos, Oktatási és Kulturális Bizottsága (Commission de la science, de l'éducation et de la culture du Conseil national), 2006. szeptember 15., 57 old.

(http://www.admin.ch/ch/f/ff/2006/index0_46.html)

Federális törvény a nemzeti nyelvekről és a nyelvi közösségek közötti kölcsönös megértésről

(Loi fédérale sur les langues nationales et la compréhension entre les communautés linguistiques (Loi sur les langues, LLC)); 2007. október 5
(<http://www.admin.ch/ch/f/ff/2007/6557.pdf>)

Pichard, Alain: La nouvelle loi sur les langues. In: *Babylonia*, No.2, 2003; pp. 82–83.

Cikkek a Svájci Rádió- és Televízió-Társaság elektronikus hírportáljának archívumából (a megjelenés sorrendjében):

L'administration ne respecte pas assez le plurilinguisme - 2006. december 11.
(<http://www.swissinfo.ch/eng/search/Result.html?siteSect=882&ty=st&sid=7339188>)

La loi sur les langues est toujours à l'ordre du jour - 2007. június 18.
(<http://www.swissinfo.ch/eng/search/Result.html?siteSect=882&ty=st&sid=7915188>)

Une seconde langue nationale d'abord, l'anglais ensuite – 2007. június 21.
(http://www.swissinfo.org/eng/front/Une_seconde_langue_nationale_d_abord_l_anglais_ensuite.html?siteSect=105&sid=7950143&cKey=11-82455404000&ty=st)

Le Parlement divisé sur la loi sur les langues - 2007. szeptember 25.
(http://www.swissinfo.org/eng/front/Le_Parlement_divise_sur_la_loi_sur_les_langues.html?siteSect=105&sid=8250693&cKey=119073697200-0&ty=st)

A svájci nyelvpolitikáról az oktatás vonatkozásában:

Accord intercantonal sur l'harmonisation de la scolarité obligatoire (Concordat HarmoS). [Kantonközi egyezmény a kötelező iskolai oktatás harmonizációjáról]. 2007. június 14-i, végleges, a kantonok általi ratifikációra bocsátott változat.

(http://edudoc.ch/record/24710/files/HarmoS_f.pdf?ln=enversion=1)

Accord intercantonal du 14 juin 2007 sur l'harmonisation de la scolarité obligatoire (Concordat HarmoS). Commentaires sur les diverses dispositions de l'accord.

(Végleges, a kantonok általi ratifikációra bocsátott változat.)

Brohy, Claudine: L'enseignement bilingue en Suisse: Ubi es, quo vadis? In: *Babylonia*, Vol. 2, 2006, pp. 14–16.

(<http://www.babylonia-ti.ch/BABY206/PDF/brohy.pdf>)

Forster, Simone: Les politiques d'enseignement des langues à l'école primaire. In: *Babylonia*, No.4, 2005, pp. 53–56.

(<http://www.babylonia-ti.ch/BABY405/PDF/forster.pdf>)

Kübler, Christine: Le développement de l'éducation/formation au cours de la dernière décennie du XXe siècle. Rapport national de la Suisse. KTIK (EDK/CDIP), Bern/Berne, 2001, 116 p..

(http://www.formations.ch/r/cache/OCDE_ch_2504858.pdf)

Le système d'éducation suisse en comparaison européenne. Une sélection d'indicateurs. Federális Statisztikai Hivatal (Office fédéral de la statistique), Neuchâtel, 2005, 39 p.

Maradan, Olivier: Stratégie de la CDIP et programme de travail pour la coordination de l'enseignement des langues à l'école obligatoire en Suisse, in: Bulletin suisse de linguistique appliquée, No.79, 2004; pp. 31–45.

Programme d'activité de la CIIP (Conférence intercantonale de l'instruction publique de la Suisse romande et du Tessin) 2005-2008. A 2005 szeptember 22-én elfogadott szöveg 2006. június 22-én aktualizált változata, 17 p.

(http://www.fapeco.ch/dossiers/ecole/Prog_CIIP_05-08.pdf)

„Les Romands doivent se rendre compte que le français en primaire, c'est un alibi politique” Interjú Rolf Saurenmann-nal a Le Temps c. svájci napilapban; 2005. május 3.

Les Zurichois se lancent dans la bataille des langues, qui ne se jouera qu'en 2007 – Cikk a Le Temps c. svájci napilapban, 2006. január 13.

www.cdip.ch - A svájci EDK/CDIP (Közoktatási Tanfelügyelők Kantonközi Konferenciájának) honlapja

Cikkek a Svájci Rádió- és Televízió-Társaság elektronikus hírportáljának archívumából (a megjelenés sorrendjében):

L'anglais, 5e langue nationale? - 2002. augusztus 21.

(http://www.swissinfo.org/fre/a_la_une/detail/L_8217_anglais_5e_langue_nationale.html?siteSect=105&sid=1286911&cKey=1029934140000)

Vers un espace éducatif suisse homogène - 2005. december 6.

(http://www.swissinfo.org/fre/sept_jours_en_suisse/detail/Vers_un_espace_educatif_suisse_homogene.html?siteSect=107&sid=6293886&cKey=1133894351000&ty=st)

Une seule école pour toute la Suisse - 2006. február 22.

(http://www.swissinfo.org/fre/sept_jours_en_suisse/detail/Une_seule_ecole_pour_toute_la_Suisse.html?siteSect=107&sid=6491291&cKey=1140621786000&ty=st)

Langues: une votation qui fera office d'étalon - 2006. február 24.

(http://www.swissinfo.ch/eng/front/Langues_une_votation_qui_fera_office_d_etalon.html?siteSect=105&sid=6494602&cKey=1140768241000&ty=st)

Quatre langues étrangères en primaire? - 2006. november 20.

(http://www.swissinfo.ch/eng/front/Quatre_langues_etrangeres_en_primaire.html?siteSect=105&sid=7229225&cKey=1164039157000&ty=st)

Le français sauve sa place dans les écoles zurichoises - 2006. november 26.

(<http://www.swissinfo.ch/eng/search/Result.html?siteSect=882&ty=st&sid=7294199>)

Az Európai Unió nyelvi kérdései kapcsán:

Charte européenne des langues nationales et minoritaires, Európa Tanács, 1992.

Közös Európai Nyelvi Keretstratégia: Tanulni, tanítani, értékelni. Európa Tanács, 2000.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 2000.

The Lisbon Special European Council (March 2000): Towards a Europe of Innovation and Knowledge. (Referencia-dokumentum az Európai Unió ún. Lisszaboni Stratégiájáról, 2000. március.)

(<http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c10241.htm>)

Final Report of the High Level Group on Multilingualism. Európai Bizottság, 2007. (http://ec.europa.eu/education/policies/lang/doc/multireport_en.pdf)

De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue: Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe. Európa Tanács, 2007. http://www.dylan-project.org/Dylan_fr/home/home.php - az Európai Unió „Dylan”-projektjének honlapja